

BEWAAR HET PAND

Uitgave tot bevordering van de handhaving der oude Gereformeerde beginselen
verschijnt eens in de veertien dagen

KOMMISSIE VAN REDAKTIE: Ds. G. Blom, Meerkerk; Ds. H.C. van der Ent, Dordrecht-Centrum; Ds. H. van Leeuwen, Driebergen; Ds. L.W. van der Meij, Zaamslag; Ds. D. Slagboom, Katwijk aan Zee; Ds. M.C. Tanis, Sliedrecht-Centrum; Ds. M. Vlietstra, Zeist; Ds. P. van Zonneveld, Driebergen; A. Beukers, Alphen a.d. Rijn en Joh. van der Lee, Alphen a.d. Rijn.	REDAKTIE: Ds. G. Blom, Prinses Marijkeweg 13, 4231 BP Meerkerk. Telef. 01837-1357	ADMINISTRATIE A. Beukers, Toussaintplein 20, 2406 XL Alphen a/d Rijn, tel. 01720 - 74202, postrek. 70.43.50, t.n.v. de administrateur van „Bewaar het Pand” te Alphen a/d Rijn. Abonnementsprijs f 10,- per jaar. Abonnementsprijs voor de Verenigde Staten en Canada 5 dollar per jaar. Advertenties f 0,25 per mm. Bij kontrakt korting.
---	--	---

MEDITATIE

Waar staan wij?

”want een ieder, die zichzelf verhoogt, zal vernederd worden, en die zichzelf vernedert, zal verhoogd worden”.

Lukas 18 : 14b.

Het gebed van de tollenaar: ”o God, wees mij zondaar genadig” is een veel aangehaald woord. De toespitsing van de gelijkenis van de farizeër en de tollenaar, dus de climax, de zaak waarom het juist gaat, waar het juist op aankomt, verdwijnt daardoor nogal eens naar de achtergrond. En juist door dat laatste komt het Woord als een scherpgepunte pijl op ons af. Die scherpe punt van de pijl willen wij er graag van afbreken.

U weet - in de gelijkenis gaat het over twee kerkmensen. Niet over een kerkelijke en een buitenkerkelijke, neen - beiden zijn kerkgangers, zoals wij. Soms meent men: farizeërs zijn er niet meer. Dat geslacht is uitgestorven, bestaat eenvoudig niet meer. Ik noem dit een goedkope oplossing; een oplossing bedacht door de mens, door het vlees.

De Heilige Geest heeft gewild dat Lukas deze gelijkenis zou opschrijven in de Bijbel. Die gelijkenis heeft dus een Goddelijke boodschap voor de kerk van alle tijden. Daarom moeten we zeggen: die gelijkenis heeft het over ons kerkgangers.

Uiterlijk zijn kerkgangers gelijk. Immers ze lopen samen naar de kerk; ze gaan samen het kerkpad op; ze zitten samen in de kerk. We zijn geneigd om te zeggen: uiterlijk én innerlijk zullen ze wel overeenstemmen. Echter dat is schijn. De innerlijke gesteldheid van kerkgangers is zeer onderscheiden. Dit bedoelt de gelijkenis aan te geven.

Wat is dat innerlijk onderscheid dan? Dit: de één verhoogt zich, de ander vernedert zich. Hier hebt u het grote onderscheid tussen kerkgangers.

Dit onderscheid blijft niet besloten in het hart; dit onderscheid openbaart zich; het treedt naar buiten; het wordt zichtbaar. De innerlijke gesteldheid wordt gezien.

Wat zichzelf verhogen is, dat ziet u duidelijk bij de farizeër. ’t Is niet moeilijk dat te konstateren. De man heeft niets te bidden; slechts de danken; niet voor wat God hem gegeven heeft, neen - voor wat hij gedaan heeft. Hij dankt God dat hij niet gelijk is aan die tollenaar, die daar met hem is in de kerk. Zichzelf verhogen geschiedt dus als we kijken naar de ander, als we onszelf gaan vergelijken met de ander. Neen - we zijn niet bewogen met de ander. We denken er niet aan dat die ander ook een onsterfelijke ziel heeft; we gaan niet praten met die ander om hem te wijzen op de zonde, om hem te brengen tot berouw over het kwaad, om hem te doen gaan op de wegen van Gods Woorden zich te buigen onder dat Woord. We hebben die ander slechts nodig om onszelf eraan op te trekken, om ons mijlenver boven de ander te plaatsen, om die ander te gebruiken, beter gezegd te misbruiken om zelf wat te lijken, om zelf wat te willen zijn voor mensen en voor God.

Zonde blijft zonde, en wereldgelijkvormigheid blijft wereldgelijkvormigheid.

We mogen niet goed praten met tegen het Woord is. Maar pas op - de voetangels en klemmen liggen hier om er zo maar in verstrikt te geraken. Het zichzelf verhogen

zit ons in het bloed. Daarom kunnen we zeggen: de tollenaar kent wel de farizeër. We zijn er zo maar, om als kerkmensen de ander in het oog te vatten, om in de ander teleurgesteld te zijn, om de ander te oordelen en te veroordelen en te verwerpen . . . ik dank u, o God, dat ik niet die ander ben.

Hoe anders is het bij de tollenaar. Daar ziet u duidelijk wat het zichzelf vernederen is. De man ziet geen anderen meer; hij kan zich niet meer vergelijken met anderen. Die vallen allemaal weg. Hij heeft een zaak met God. Niet met mensen, neen - met God!

Het zichzelf vernederen openbaart zich in zijn houding in de kerk. Hij staat niet voorop en vooraan. Niet hij zal daar eens even de lakens uitdelen. Hij ziet zichzelf reeds als onwaardig om in de kerk te komen. Hij past daar eigenlijk niet. Daarom blijft hij achterin. Om het zo te zeggen: hij zit op de achterste bank. Hij durft niet verder de kerk in te gaan. En daar op die achterste plaats durft hij zelfs nog niet zijn blik op te heffen. Hij zit daar met neergeslagen ogen; en u ziet hem zichzelf op de borst slaan. Hij wijst het God aan waar het verkeerd bij hem is: zijn boos en verdorven hart!

Het zichzelf vernederen openbaart zich helemaal in zijn gebed. In de grondtekst staat het lidwoord erbij. Hij is maar niet een zondaar, niet één van de vele, maar de zondaar, de voornaamste, de grootste der zondaren, en dat voor God. Een zondaar die genade nodig heeft.

Op welk een rijke wijze werd de tollenaar verhoogd. Niet door mensen, maar door de genadige God. Hij kreeg het hoogste goed. Verworven door Jezus Christus: de vrij-spraak van zonde en schuld.

De farizeër daarentegen werd vernederd. Dat gebeurt hier reeds; en als de farizeër geen tollenaar wordt, straks eeuwig. Van de hoogte in de eeuwige diepte. Aangrijpend, huiveringwekkend!

Waar staan wij nu? Twee mensen gingen naar de kerk. Het gaat nu over u en over mij. Uiterlijk gelijk. Maar welk een onderscheid tussen de ene of de andere kerkganger! Een onderscheid van al de eeuwen door; een onderscheid ook van nu.

Van nature staan we allemaal te hoog. Op die plek is er geen plaats voor genade. Genade komt in de diepte. Neen - we kunnen God niet de schuld geven. We verhogen onszelf. En juist vandaag in het kerkelijk leven is er zo veel waardoor we onszelf verhogen. Op die hoge plaats handhaven we onszelf.

Grijp nu niet naar dat gebed van die tollenaar. Dat is het beste bewijs dat we van die hoge plaats niet af willen. De pijl met die scherpe punt komt op mij af: ik moet mijzelf vernederen. Alleen zo zal het eeuwig wel zijn.

Zullen we door God verhoogd worden dan moeten we van farizeër tollenaar worden. Daar zijn we net de grootste vijand van. Daar vechten we tegen met al ons vlees. Gewis - er zou niemand zalig worden, niemand door God verhoogd worden, als daar niet zou zijn het onwederstandelijk werk van de Heilige Geest. Zichzelf-vernederen is een zaak die alleen geleerd wordt op de school van de Heilige Geest. Door Zijn ontdekkend werk in ons gaan we onszelf vernederen. Zo komt Zijn werk in mensen openbaar.

Driebergen

Ds. P. van Zonneveld.

Van de Redactie

1. Ontmoetingsdag. We willen weer even herinneren aan de ontmoetingsdag van vrienden en vriendinnen van Bewaar het Pand, die D.V. zal worden gehouden op zaterdag 13 april a.s. in het kerkgebouw van de Chr. Geref. kerk te Sliedrecht-centrum.

Het programma luidt als volgt:

morgensamenkomst, aanvang 10.30 uur:

opening: Ds. G. Blom

spreker: Ds. D. Slagboom

slotwoord: Ds. M. van der Sluys

middagsamenkomst, aanvang 2 uur:

opening: Ds. H.C. van der Ent

spreker: Ds. L.W. van der Meij

slotwoord: Ds. M.C. Tanis

Er wordt naar gestreefd, dat de morgensamenkomst zal eindigen om 12 uur en de middagsamenkomst om 4 uur. De sprekers zullen hiermee rekening houden. Tussen de samenkomsten is er dan gelegenheid om wat voedsel te gebruiken en elkaar te ontmoeten en om na de sluiting van de middagsamenkomst weer tijdig naar huis te kunnen vertrekken.

Als van ouds zal er weer gratis koffie en frisdrank worden verstrekt. En het is de bedoeling dat er weer een bus zal zijn die bezoekers per trein afhaalt en weer naar de trein brengt.

2. Boeken. Aan enige kerkeraden is een bijzondere aanbieding gedaan wat betreft het nieuwe boek van Ds. Van der Ent: Overdenkingen rondom een weggelopen slaaf. Binnen korte tijd kreeg ik al een paar gunstige reacties. Dat is bemoedigend. Ik verwacht nog veel meer bestellingen. Ook op het boek met preken van Ds. P. Sneep: David een man des geloofs. Dan kan dit opnieuw worden uitgegeven en is het mogelijk nog lopende bestellingen uit te voeren. Verder denk ik aan het boekje: de Kerk een wonder, waar nog steeds vraag naar is. Ik neem gaarne bestellingen op genoemde boeken in ontvangst.

B.

Van de administratie

De betalingen van de abonnementsgelden gaan nog steeds door, al wordt het aantal dat per dag binnenkomt, steeds minder.

Diegenen die de acceptgirokaart nog niet hebben ingevuld en opgezonden, laten zij het zo spoedig mogelijk doen.

We ontvingen in de 14 dagen waarover deze verantwoording gaat f 6113,15 aan giften, waarvoor we uiteraard alle gevers en geefsters heel hartelijk dank zeggen.

Dit keer konden we maar 1 nieuwe abonnee inschrijven, misschien de volgende keer weer meer. Wie zorgen er voor?

Adm. Bewaar het Pand: A. Beukers, Toussaintplein 20, 2406 XL Alphen a.d. Rijn, tel. 01720-74202, giro 704350.

Uit het land van de Bijbel 34

C. HET BEDRIJFSLEVEN.

II. Landbouw en veeteelt.

De veeteelt (vervolg).

Zo hebben we met elkaar stil gestaan bij het "Herdersleven" onder Israël, bijzonder ook van betekenis vanwege het feit, dat Christus Zichzelf geopenbaard heeft als de "GOEDE HERDER", Die Zijn leven heeft gegeven tot behoudenis van al de schapen, die de Vader

Hem heeft gegeven en die Hij voedt en weidt. Het schone hoofdstuk van Johannes 10 laat dit alles zo treffend zien. O, wat is het dan bijzonder groot, een "schaap" van die Goede Herder te mogen worden! Lezer(es), kan dit ook van u gezegd en gezien worden? Wij willen echter ook nog even iets schrijven over het "scheren" van de schapen, wat met "feestelijkheden" gepaard ging. We denken hier bijvoorbeeld aan NABAL, tot wien David zijn volgelingen zond om enig proviand, maar wat Nabal weigerde te geven. Ook willen we hier wijzen op het grote belang van de "wol". Deze was een zeer belangrijk "uitvoersprodukt". Dat blijkt uit II Koningen 3 vs. 4, waar we lezen:

"Mesa nu, de koning der Moabieten, was een veehandelaar, en bracht op aan de koning Israëls honderdduizend lammeren en honderdduizend rammen met de wol."

Zo lezen we ook in Ezech. 27 vs. 18, dat Damascus koophandel dreef met Israël (vs. 17) om de veelheid van allerlei goed, en dan wordt daarbij genoemd "witte wol".

Maar we willen nog even wijzen op het "scheren" zelf van de schapen, en wel op het feit, dat men met dit scheren wel eens wat ruw te werk ging. Dan gebeurde het wel, dat men wel eens een stuk "vel" opensneed. Vandaar die tekst uit het schone Jesaja 53, waarin zo treffend beschreven staat het lijden van Christus, zoals in vers 7, namelijk: "Als dezelve geeischt werd, toen werd Hij verdrukt; doch Hij deed Zijn mond niet open; als een lam werd Hij ter slachting geleid, en als een schaap, dat stom is voor het aangezicht Zijner scheerders, alzo deed Hij Zijn mond niet open."

Dit beeld van het "stom zijn" voor het aangezicht Zijner scheerders wijst op de grote "lijdzaamheid" van het schaap, en dan hier profetisch zo treffend op Christus Zelf als de lijdende en schuldovernemende Borg voor al Zijn volk!

Wij willen nu nog iets schrijven over het "kleinvee", waarvan in de Bijbel sprake is. Daartoe behoort de "patrijs" of "veldhoen", waarmee David zichzelf vergelijkt, toen hij vluchtende was voor Saul. En dan zei hij tot Saul, toen hij deze slapende vond in de woestijn Zif: "Want de koning van Israël is uitgegaan om een enige vloot te zoeken, gelijk men een veldhoen op de bergen najaagt." In dit gebied komen de z.g.n. "zandhoenders" voor. Het zijn goede "lopers", die slechts noodgedwongen gaan vliegen. Het zijn korte, gedrongen vogels, wat plomp, met een wat hoge rug en korte staart en met krachtige krabsnavels.

Nog een voorbeeld vinden we van zulk een veldhoen in Jeremia 17 vs. 11, waar we lezen: "Gelijk een veldhoen eieren vergadert, maar broedt ze niet uit, alzo is hij, die rijkdom vergadert, doch niet met recht."

De "hond" was onder Israël het beeld van het "onreine". Jezus stelde de honden op één lijn met de zwijnen. Mattheus 7 : 6: "Geef het heilige de honden niet, noch werpt uwe paarden voor de zwijnen."

Zo was de hond destijds ook een beeld van "verachting". Goliath zei met diepe minachting tot David, die op hem afkwam met zijn staf en slinger: "Ben ik een hond, dat gij tot mij komt met stokken?" En mocht toen David niet in het gelovig vertrouwen op zijn God antwoorden: "Gij komt tot mij met een zwaard en met een spies en met een schild, maar ik kom tot u in de naam des Heeren der heirscharen, des Gods der slagorden Israëls, Dien gij gehoond hebt." En zo naderde David tot de snoevende Filistijn, die hij met slechts een steentje dodelijk trof in zijn voorhoofd. En met het eigen zwaard van Goliath hieuw David zelfs diens hoofd af.

Jonge honden dienden ook wel eens als "speelgoed" voor kinderen. Dat wil men afleiden uit het antwoord van de Kananese vrouw aan de Heere Jezus: "Ja, Heere, doch ook de hondkens eten onder de tafel van de kruimkens der kinderen."

Wat betreft de "vogels", zo vinden we treffende voorbeelden van verwondering ten opzichte van de "zwaluw". Zie in Psalm 84 bij het 4e vers, waar we lezen: "Zelfs vindt de mus een huis en de zwaluw een nest voor zich, waar zij hare jongen legt, bij Uwe altaren, HEERE der heirscharen, mijn Koning en mijn God."

En zo lezen we ook zo treffend, zo vertroostend voor bekommerde harten in Lukas 12: 6: "Worden niet 5 muskensen verkocht voor twee penningskens? En niet één van die is voor

God vergeten." Ja, daarvan zingt de dichter van Psalm 9 zo treffend in vers 19:

"Want de nooddruftige zal niet voor altoos vergeten worden, noch de verwachting der ellendigen in eeuwigheid verloren zijn."

We denken ook aan een "hen met haar kuikens", waarvan we lezen in Mattheüs 23 vs. 37, ja, waarin de liefde des Heeren tot Jeruzalem zo ontroerend wordt getekend, namelijk:

"Jeruzalem, Jeruzalem, gij die de profeten doodt en stenigt, die tot u gezonden zijn, hoe menigmaal heb Ik uw kinderen willen bijeenvergaderen, gelijkterwijs een hen hare kuikens bijeenvergadert onder de vleugelen, en gijlieden hebt niet gewild."

Maar, we mogen ook stellig niet voorbijgaan aan de "duif".

Zij was een getrouwe huisgenote in de gezinnen. Zij vliegen zelfs dikwijls ongehinderd door de kamerdeur in en uit over de hoofden van de gezinsleden heen. Ook verblijven zij in rotskloven en valleien, ja, bij tienduizenden.

Opmerkelijk was ook, dat de duif de enige vogel was, welke als "offer" werd gebracht. We lezen bij Christus' voorstelling in de tempel, dat ten opzichte van Zijn loskoping van het Levitisch priesterschap op de 40ste dag, een paar "tortelduiven" of twee "jonge duiven" tot offeranden werden gebracht.

Want we willen hierbij opmerken, dat Jezus niet uit de stam van Levi was, maar uit de stam van Juda, de "koningstam" nietwaar! Welnu, vandaar Christus' hogepriesterschap "naar de ordening van Melchizedek." Het "gekir" van de duif heeft ook iets "klagends".

We lezen van Hiskia's ziekbed, dat hij sprak: "Ik kirde als een duif". (Jesaja 38 vs. 14m).

We lezen ook bij de uitzending van de twaalf discipelen, dat Jezus van die zending tot hen sprak: "Zie, Ik zend u als schapen in het midden der wolven: zijt dan voorzichtig gelijk de slangen, en oprecht gelijk de duiven." (Mattheüs 10 vs. 16). Waarin komt dan de "oprechtheid" uit bij een duif? Wel, zij is van aard . . . niet wantrouwend, zoals wij lazen in een verklaring.

Welnu, zijn dit niet zeer kostbare lessen voor al 's Heeren volk!

Mogen zij ook voor u gelden, lezer(es)? Moogt u die ook verstaan en ter harte nemen? En hoe staat het met Jezus' vermaan: "Zijt dan voorzichtig gelijk de slangen"? Helaas, wat is er vaak veel "nonchalantheid", en "achte-loosheid" op verschillende levensterreinen en vooral op die van "geestelijke" zaken! Ja, dan past hier wel terecht de bede van Psalm 139 vs. 23 en 24:

"Doorgrond mij, o God! en ken mijn hart; beproef mij en ken mijn gedachten; en zie, of bij mij een schadelijke weg zij, en leid mij op de eeuwige weg."

Dr.

v.L.

Vragen rondom het levenseinde 15

Vrijheid en verantwoordelijkheid

Vorige keer hebben we gezien, dat in het rapport over euthanasie het "pastoraat" zo'n grote plaats inneemt. Helaas moesten we daarbij constateren, dat in de overwegingen over dat pastoraat als zodanig de gebondenheid aan het Woord Gods onvoldoende doorklinkt. Het staat van te voren niet vast, dat de Heilige Schrift werkelijk norm is voor het pastorale handelen. Het is - dacht ik - niet overbodig om hierbij te zeggen, dat in dit geval de opvattingen over Gods Woord, zoals deze gegeven zijn in "God met ons", doorwerken. Duidelijk is het, dat velen binnen de Gereformeerde Kerken vandaag anders denken over de Bijbel als norm, dan zij die Gods Woord als gezaghebbend voor het hele leven aanvaarden. Het één brengt het ander. Wie het gezag van Gods Woord niet meer erkent moet onvermijdelijk komen tot het niet-meer-aanvaarden van deze norm in het pastoraal handelen.

Zo meen ik al bezwaar te moeten hebben tegen de manier, waarop over het pastoraat "op zich" gesproken wordt. We mogen dat in bredere kring wel bedenken. Ook onder ons krijgt soms het pastoraal motief een accent, dat doet vrezen. Zelfs vraag ik me meer dan eenmaal af of we niet dezelfde weg inslaan als in dit rapport. Ik denk dan aan het pleiten van sommigen voor de toelating aan het Heilig Avondmaal van "samenwonenden" vanuit dit motief. Men zegt dan wel: het is verkeerd,

als een jongen en meisje samenwonen zonder een huwelijksluiting vóóraf. Het woord "zonde" komt niet van de lippen, maar toch: verkeerd. Maar uit pastorale overwegingen wil men in bepaalde gevallen toelating tot de tafel des Heeren. We mogen zulke mensen, die bijv. trouw bij elkaar wonen, niet te hard vallen! Dan gebruiken we het pastorale motief verkeerd. Bovendien: ligt een verdergaande praktijk niet in het verlengde?

Toch is er verschil: dan wordt een bepaald handelen nog afgekeurd, maar in dit rapport wordt ook het handelen zelf goedgekeurd. U begrijpt dat we dan het oog hebben op het handelen waarover het hier gaat n.m.l. het levensverkortend handelen. Het wordt in bepaalde gevallen en onder bepaalde voorwaarden in het licht van Gods Woord geoorloofd genoemd.

De "kernvraag" of het tegenover de Heilige Schrift verantwoord is, wordt in dit geschrift besproken. Natuurlijk blijf ik me daarbij afvragen of deze vraag wel zo sterk een "kernvraag" genoemd kan worden, gezien wat over het pastoraat gezegd wordt, maar daarom zullen we de overwegingen rond die vraag niettemin volgen en bespreken. Het rapport heeft deze vraag zo omschreven: "is hier eigenlijk wel een begaanbare weg te vinden voor een christen? Of zijn alle wegen voorzien van het bordje "Verboden Toegang"? Welnu, op deze vraag wordt uiteindelijk een bevestigend antwoord gegeven. De gezichtspunten, waarom men dat meent te kunnen doen, zullen we nu nader bezien. Eén ervan is weergegeven door het opschrift boven dit artikel: "vrijheid en verantwoordelijkheid".

Hoe dit rapport erover spreekt

Over vrijheid en verantwoordelijkheid wordt in dit rapport gesproken rond de z.g.n. zelfbeschikking of iemand dus over zijn eigen leven - in bepaalde omstandigheden mag beschikken. We tekenen hier graag aan dat het woord "zelfbeschikking" wel in het rapport staat, dat aan de synode is aanbevolen, maar niet zal staan in het rapport, dat aan de kerkeraden is opgezonden. Er waren teveel bezwaren tegen deze uitdrukking bij de afgevaardigden. Ik zal deze uitdrukking dan ook in de bespreking vermijden. Het gaat mij eigenlijk ook veel meer om de gedachtegang, die er achter ligt. Welnu, het rapport verzet zich tegen de geest van deze tijd, waarin de mens zelf bepaalt hoelang hij zal leven. Die autonomie wordt terecht in strijd geacht met het Woord van God. Maar toch wil dit rapport wel spreken van een relatieve (betrekkelijke) autonomie. De mens heeft van God de ruimte gekregen om "zijn eigen leven gestalte te geven ten overstaan van God en zijn medemens". Hij is rentmeester over zijn lichaam. Dat betekent ook dat hij in de manier, waarop hij ruimte geeft aan zijn eigen leven, verantwoording aan God en zijn medemens schuldig is. De vrijheid is: de mens heeft de "speelruimte" om in een bepaalde situatie te handelen met zijn leven. De verantwoordelijkheid: hij heeft daarin te handelen in het licht van Gods beloften en geboden.

Belangrijk is het bij de weergave van wat dit rapport zegt over de vrijheid en verantwoordelijkheid wat er later gezegd wordt over de vrijheid der kinderen Gods. Daar wordt er in feite wat aan toegevoegd. Vanuit Gods Woord, Galaten 5 wordt de vrijheid der kinderen Gods gekarakteriseerd. In Galaten 5 gaat het - aldus dat gedeelte - over de vrijheid in de zin van het bevrijd zijn van allerlei machten, die ons bestaan in de greep hebben en daardoor onze speelruimte beperken". Noch de afgoden noch het godsdienstig wetticisme van hen, die de Galaten bedreigen, mogen de christenen een slavenjuk opleggen. Zij moeten staan in de vrijheid, waarmee Christus hen vrijgemaakt heeft. Evenwel - aldus weer het rapport - staat hier wat tegenover. Die vrijheid mag niet gebruikt worden tot oorzaak van het vlees. De christenen worden geroepen te leven naar de Geest. Er wordt richting gewezen: namelijk naar een leven in de lijn van Jezus Christus. De conclusie is: "Wij krijgen volgens Paulus ons leven in eigen hand en zijn in die zin autonoom, maar tegelijkertijd wordt een beroep op ons gedaan om vorm en inhoud te geven in navolging van de Heere, voor Wie de liefde de vervulling der Wet is". Zo meen ik het voornaamste van wat hier gezegd wordt over vrijheid en verant-

woordelijkheid in het handelen samengevat te hebben.

Het a de vrijheid en welke vrijheid . . . !

Wat moeten we van het bovenstaande zeggen? Het zijn prachtige woorden. Dat mogen we zeker wel eerst opmerken. Er worden heel wat uitdrukkingen gebruikt, die aan de Schrift ontleend zijn en die zo tot ons spreken. Zeker als het er over gaat dat in het leven van Gods kinderen een vrijheid mag zijn door Gods genade en dat die vrijheid zich openbaart in het wandelen door de Geest. We zouden alleen maar begeren dat het onder ons maar meer in waarheid gevonden werd! Maar de grote vraag blijft hoe deze uitdrukkingen hier worden gevuld en toch ook hoe de accenten vallen.

We gaan hier er weer aan voorbij, dat de "speelruimte" in het handelen ten aanzien van ons lichaam, ons leven, zo groot gesteld wordt dat het geoorloofd is in bepaalde situaties er een eind aan te maken of te laten maken. Ook zonder die uitwerking blijven we veel en grote bezwaren houden tegen deze voorstelling van vrijheid en verantwoordelijkheid.

Is dit werkelijk de vrijheid waarvan Gods Woord, het Evangelie, getuigt? Enkel de bevrijding van de machten der afgoden en het wetticisme? Ik wil hier een gedeelte van Calvijns verklaring van de Galatenbrief citeren: " . . . Paulus spreekt hier van de vrijheid van de ceremonien der Wet, welke onderhouding de valse apostelen nodig eisten. Maar de lezers zullen tevens bedenken, dat zulk een vrijheid alleen een stuk der vrijheid is, die Christus ons verworven heeft: want hoe luttel zou dat zijn, zo Hij ons alleen van de ceremonien verlost had. Zo dan: deze beek vloeit uit een dieper fontein, te weten, omdat Hij een vloek is geworden, om ons van de vloek der Wet te verlossen, omdat Hij de kracht der Wet heeft weggenomen, zover zij ons aan het oordeel Gods hield onderworpen, onder de schuld van de eeuwige dood: eindelijk omdat Hij ons van de tirannie der zonde, des duivels en des doods bevrijd heeft". Daar komt de vrijheid van de kinderen Gods toch wel in een ander licht te staan . . . Nu kan men zeggen: in dit rapport gaat het uiteraard maar over een bepaald aspect van die vrijheid: de ruimte in het handelen van de Christen. Dan blijven er toch de vragen over: waarom dan niet in het kort de verbinding van het geheel met dat aspect en: kunnen we dan ooit spreken van een "speelruimte" omdat we ons leven in eigen hand hebben gekregen? Ik meen bij het laatste: zeker niet.

Is dit de verantwoordelijkheid waarvan de Bijbel spreekt? Ik meen weer van niet. De navolging van de Heere in het leven des Geestes is niet los van de Wet te zien. De wandel des Geestes in Galaten 5 is wel het bevrijde leven van het juk, dat het wetticisme van de dwaalleraars op wilde leggen, maar die Geest bindt toch ook aan de Wet. De geboden der Wet worden niet opgeheven in Galaten 5. Zij vinden juist hun rechte betrachting in het leven door de Geest. . . . En dat lijkt mij toch anders dan het richting wijzen naar een leven in de lijn van Jezus Christus, waarbij de mens vrijheid heeft naar eigen "inzicht en creativiteit".

Dán: krijgt hier de vrijheid niet een accent boven de verantwoordelijkheid? Wordt het niet een vrijheid, waarbij de geboden Gods niet meer ten volle spreken en er voluit opening is om die naar eigen inzicht toe te passen? Die vrees is dacht ik geen hersenschim. Het valt op dat in ditzelfde rapport gesproken wordt over beslissingen die ingrijpen in het leven van onszelf of van anderen, die als aanvaard worden voorgesteld.

De bedoeling van dat gedeelte is: we aanvaarden allerlei beslissingen, die betekenis hebben voor onszelf en anderen, waarom zouden we dan niet spreken over de beslissing het leven te beeindigen? Maar als je dan leest welke beslissingen hier genoemd worden, dan moet je wel zeggen: hoe kunnen deze zonder méér en zonder nádere uitwerking genoemd worden? De meeste echt-paren "doen aan gezinsplanning". Zo staat het er: dat is dus de beslissing hoeveel kinderen er zullen komen. Er wordt zelfs gesproken van de beslissing om al of niet een gezin te stichten. Wat kan dat allemaal niet inhouden? Het zijn allen aspecten van het leven in vrijheid en verantwoordelijkheid,

zoals er hier over gesproken wordt. Ik meen, dat het tot de verantwoordelijkheid van de Kerk des Heeren behoort dat er niet zo ongenueanceerd en in vrijheid over gesproken wordt!

Wie vreest niet als er zo over het handelen met ons leven gesproken wordt? En dat in een wereld, die graag het volle accent op eigen vrijheid wil hebben en geen verantwoordelijkheid wil tegenover God en Zijn geboden?

D. Slagboom.

Grieken en Barbaren

8

Spot 2

Velen doen hun best om aan de spot van de wereld te ontkomen. Er zijn z.g.n. "Christelijke" predikanten die er goed ingaan. De wereld, die rustig in de zonde en de goddeloosheid doorleeft, schijnt hen nogal graag te horen. Zij blijken zelden op lange tenen te staan. Een vaardigheid die men zich in de loop der jaren heeft aangeleerd: op de leerschool van de vorst der duisternis, die liegt vanaf den beginne. Zo verwonderde het mij ook niet dat de journaliste bij een bezoek aan een meer "normale" Amsterdamse kerk de gemeente eens hartelijk heeft kunnen horen lachen bij een kwinkslag van de dominee. Kijk, dat is nog eens wat anders.

Grieken en barbaren hebben moeite met de vormen, maar blijkbaar vooral met de inhoud. Na een polio-explosie in Staphorst bezocht een journalist van de Telegraaf de Nederlands Hervormde Kerk aldaar. Dit bezoek leverde het volgende verslag op:

"De gemeente zingt in hele noten van psalm 65: een stroom van ongerechtigheden had d'overhand op mij. Maar ons weerspannig overtreeden, verzoent en zuivert Gij. Eerst mogen de gelovigen het zelf zingen, daarna vertelt de dominee het hun nog eens: we zijn zondaars, we neigen naar de wereld en hare begeerlijkheden; we zouden verloren zijn als Jezus niet voor onze zonden gestorven was. Iedere week, ieder jaar dezelfde boodschap: zondaars zijn we, zondige mensen zijn we, schuldige mensen zijn we".

Opvallend is in de berichtgeving ook dat men het met een juiste, objectieve, weergave niet zo nauw neemt: want wie gelooft het dat een predikant in de Ned. Herv. Kerk te Staphorst in het algemeen verkondigt, "dat Jezus voor ons gestorven is"?

Geeft men zich eenmaal over aan de roes van de spot, dan raakt men uiteraard het zicht op de feiten kwijt. Het gaat de journalist dan meer om het beoogde effect bij de lezer dan om de waarheid. Trouwens als het hem om Waarheid zou gaan, zou hij anders tegen de feiten aankijken. Hij zou de spot niet nodig hebben, om zichzelf te handhaven tegenover het Evangelie van vrije genade evenmin als de steun van de lachende lezer die hij op zijn hand probeert te krijgen.

Grieken en barbaren hebben altijd moeite gehad met de prediking van zonde en oordeel. Al verkondigt men nog zo nodigend en welmenend het Evangelie van de gekruisigde en betalende Christus, de mens van nature neemt het niet dat hem de "bedekselen der schande" worden afgerukt. Hij wil blijven die hij in eigen oog allang was: een goed mens. En juist zodoende ontkennen we bewust of onbewust onze diepe val in Adam en de rechtvaardigheid van het komende oordeel.

Paulus was eraan ontdekt: God is niet onrechtvaardig als Hij toorn over ons brengt, Rom. 3 : 5. Dit is de ondervinding van al het volk, dat gezet wordt op de weg van Zijn voetstappen.

Het kan zijn dat ze, al eer God ze arresteerde, mee-gespot hebben. Ach, wat sta je sterk als je mee-spot. Maar opent God de ogen, dan vergaat voor hen de wereld en zij met haar. De Heere zegt ook van deze zonden: ik zal ze ordentelijk, stuk voor stuk voor ogen stellen. Dan is er een verslagenheid en droefheid voor Gods aangezicht en een walg van onszelf dat wij Gods Woord en dienst, volk en kinderen gebruikt hebben om ons alspottende aange-naam te maken bij de wereld. Zo iemand zou willen dat hij alles goed kon maken. Maar dat gaat niet meer. De schuld moet verzoend worden. Ik las ergens: Hoon en spot zijn ijdelmiddelen die door mensen tegen God jn zendboden worden gebruikt.

Lees maar eens na wat de ervaring was van

de zendboden van de koning Hizkia, die het volk van Israël zo dringend en vriendelijk nodigden naar Jeruzalem te komen en daar de Heere het Pascha te houden. Het resultaat: doch zij belachten hen en bespotten hen, 2 Kron. 30 : 10.

Wij vrezen van onszelf de spot van Grieken en Barbaren. Wij zouden die het liefst willen ontlopen. Zeker als we jong zijn zijn we niet graag het mikpunt van de spot. Door de spot kom je er in zekere zin buiten te staan. Spot was voor Koning Saul zulk een scherp wapen, dat hij koos voor zijn eigen zwaard.

Tot zijn wapendrager zei Saul: "Trek uw zwaard en doorsteek mij daarmee. Dat misschien deze onbesnedenen (Filistijnen) niet komen en mij doorsteken en met mij de spot drijven". Als zijn wapendrager terugdeinst voor deze opdracht van een wanhopige koning, neemt Saul zelf het initiatief: "Toen nam Saul het zwaard en viel daarin", 1 Sam. 31 : 4.

Zo zeer vreest ieder mens de spot.

Ook Christus heeft tevoren geweten dat ze met Hem zouden spotten, zelfs in Zijn bittere levenseinde. Hij voorzag het deze beker te moeten drinken: "en zij zullen Hem bespotten", Mark. 10 : 34.

Dat is ook gebeurd. Christus werd juist in Zijn ambtelijke dienst, vervuld tot behoud van Zijn verloren volk, bespot. Die bewezen had te zijn de allerhoogste Profeet en leraar, werd geblinddoekt door sommigen van het Sanhedrin en met vuisten geslagen, zeggende: Profeteer. Als Koning werd Hij bespot door de Romeinse soldaten die Hem spottende huichelachtig "eer" bewezen door Hem de rode soldatenmantel om te hangen en de doornenkroon op te zetten. Als Priester, bloedende op Golgotha, kwamen ze Hem bespotten: Hij heeft anderen verlost, Zichzelf kan Hij niet verlossen. Liever een vleeselijke en machtige Messias-Koning, dan een van de Geest vervulde maar schijnbaar machteloze Hogepriester.

De spot hoort erbij. Christus spreekt juist diegene zalig die omwille van Zijn Woord gesmaad worden: Matth. 5 : 11. Zalig zijt gij als u de mensen smaden en vervolgen en liegende alle kwaad tegen u spreken om Mij nentwil.

Maar laten we Grieken en barbaren geen gerede aanleiding geven. Een journalist van de Telegraaf gaf het volgende beeld van een kerkdienst:

"Het achterste gedeelte van de kerk is net een gemaaid korenveld; de meeste mannen en jongens liggen tijdens het bidden diep voorover gebogen met hun getekende, stugge boerenhoofden op de bank. Na het galmende "amen" blijft een deel liggen doorsoezen". De smaad van de inhoud van het Woord kunnen en mogen we niet ontlopen. De smaad jegens misbruiken in de kerk moeten we zien te voorkomen. Laten we het ter harte mogen nemen: er wordt op ons gelet.

Laat er ook gebed mogen zijn voor de spotters. Terecht wordt er soms door kerkeraden, verenigingen als de Bond tegen het Vloeken, gereageerd op spotachtige en Godslasterlijke cabaret. Het is volkomen juist de overheid aan haar opdracht te herinneren: diskriminatie van een christelijke minderheid tegen te gaan.

Als er een boek verschijnt over Israël of Jodendom dan is men overgevoelig voor antisemitisme. In het licht van het verleden begrijpelijk. Maar Christenen, ook uit de z.g.n. zware kerken (wat zijn dat?), hebben ook van Godswege het recht op bescherming van hun principes. Maar uiteindelijk is de rechtsvervolging van de overheid het ergste niet voor de spotter: hij komt er met een boete nog goed vanaf. Maar ernstiger is het woord uit Spr. 19 : 29: Gerichten zijn voor de spotters bereid. Dan zal vervuld worden wat er staat in Spr. 1 : 26: Ik zal spotten wanneer uw vreze komt. Ik zal in ulieder verderf lachen. God lacht het laatst. Dat is voor de spotter het ergste. God lacht. Niet uit leed-vermaak, maar om de overwinning van Zijn gerechtigheid.

In dat licht bezien is het nodig dat we gebeden doen voor alle mensen. Het is in het verleden gebleken dat God machtig was om van een spotter een bidder te maken. Geloven we dat nog?

Ds. L.W. van der Meij.

Verzamelde Geschriften van Hendrik de Cock

1.

Deze geschriften worden uitgegeven in een werk, waarvan het eerste deel in 1984 verscheen. Het tweede deel zal in de loop van dit jaar uitkomen. We willen aan dit werk in enkele artikelen bijzondere aandacht besteden.

Het was in 1984 anderhalve eeuw geleden dat de Afscheiding begon. Op allerlei wijze is aan dat feit aandacht geschonken. Onder alle publicaties neemt dit werk een aparte plaats in. De titel zegt het al: *Verzamelde Geschriften*, voorzien van inleidingen en aantekeningen door prof. drs. D. Deddens, prof. dr. W. van 't Spijker, ds. M. Drayer, drs. J.C.L. Starreveld, drs. H. van Veen, drs. M. te Velde, met medewerking van ds. H. Bouma en H. Natzijl. De uitgever is Den Hertog b.v. te Houten. Het eerste deel telt ongeveer 640 bladzijden. Het kost f 74,50. Het ziet er zeer verzorgd uit. Het is van blijvende waarde.

De uitgave werd financieel gesteund door de beide theologische hogescholen te Kampen en door die te Apeldoorn en door de theologische school van de Gereformeerde Gemeenten te Rotterdam.

De inhoudsopgave vermeldt een Verantwoording, een lijst van afkortingen en een artikel van H. Natzijl over Uitgevers, (eigenhandige) ondertekeningen en portretten van Hendrik de Cock. Van de geschriften van De Cock worden alleen die vermeld, welke in dit deel zijn opgenomen, in totaal 18 stuks. Daarbij gaat het niet uitsluitend over werkjes die De Cock zelf geschreven heeft, maar ook over werkjes van anderen, die door hem met een woord vooraf of een aanbeveling zijn uitgegeven.

De Verantwoording is geschreven door de hoogleraren Deddens en Van 't Spijker. We nemen daaruit het volgende over:

Hendrik de Cock

Op 12 april 1801 werd Hendrik de Cock te Veendam geboren. Hij overleed op 14 november 1842 te Groningen. Predikant geworden in de Nederlandse Hervormde Kerk kwam hij in 1833 in conflict met de kerkbesturen, voornamelijk door de uitgave van zijn geschrift *Verdediging van de ware Gereformeerde leer*. Hierin komt hij op voor de leer der reformatie tegenover zijn collega's Meyer Brouwer en Bentham Reddingius. Dit conflict resulteerde in een tuchtprocedure, waarbij De Cock werd geschorst en met afzetting bedreigd. Op 13 oktober 1834 tekende zijn kerkeraad en op de volgende dag een groot deel van zijn gemeente te Ulrum de Acte van Afscheiding.

Daarmee was een daad gesteld die grote gevolgen zou hebben voor het kerkelijke leven van het Nederland in de negentiende eeuw. Deze daad had groter draagwijdte dan alleen het kerkelijke en godsdienstige leven. Zij greep eveneens diep in in het nationale volksbestaan. De overheid achtte strafrechterlijk optreden tegen de afgescheidenen noodzakelijk en het zou jaren duren voor de totaal nieuwe verhoudingen en gebeurtenissen als onomkeerbaar werden geaccepteerd.

De kerkelijke procedure, die uitliep op de schorsing en afzetting van De Cock is dikwijls beschreven. Zij werd in werking gesteld om de kracht van een gereformeerd Réveil te onderdrukken. Weliswaar bleek het mogelijk om deze beweging grotendeels buiten de Hervormde Kerk te plaatsen. Maar het gelukte de politieke en kerkelijke instanties niet om haar kracht te breken. In een verbazingwekkende snelheid greep de beweging om zich heen en algemeen werd, zeker in het noorden van het land, De Cock als haar leidman beschouwd. Zijn overtuiging, het kerkelijk en confessioneel gelijk aan zijn zijde te hebben werd door vervolging, gevangenschap en talloze boetes niet aangetast. Zij werd veeleer versterkt. Zonder zich rust te gunnen heeft De Cock met hen, die hem op deze weg volgden - een klein aantal jonge predikanten - alle krachten gewijd aan de consolidering van de Afscheiding. Hij was actief op velerlei gebied. Vooral was het zijn onversneden gereformeerd preken dat de mensen trok. Daarbij kwam een uitgebreid pastoraat, dat althans aanvankelijk vrijwel het gehele Noorden omvatte. Verder had hij van meet af de zorg voor de opleiding van mannen die het zuivere evangelie, de waarachtige leer der zaligheid zouden kunnen

verbreiden en zo de waarachtige dienst des Heeren weer zouden helpen oprichten.

Onvermoeid vooral was De Cock in het publiceren van geschriften, die grotendeels van apologetische aard waren, maar waaronder ook enkele zuiver-programmatische publicaties waren. Zij hadden geen ander doel dan aan te tonen dat hij en de zijnen wilden blijven bij de leer, tucht en dienst van de vaders, enkel en alleen levend uit de genade van de Heere God.

De zorg die De Cock bewoog in het verdedigen van de gereformeerde belijdenis naar buiten werd geëvenaard door de moeite, die hij zich had te getroosten om de eenheid van de beweging tot stand te brengen en te bewaren. Het moet voor hem een diepe teleurstelling zijn geweest, dat dit laatste niet gelukt is. Na de synode van Utrecht (1837) kwam het tot een breuk met de Kruisgezinden, die eerst 32 jaar later geheeld kon worden. De Cock heeft de hereniging niet beleefd. Zoals gezegd overleed hij in 1842 te Groningen. Toen echter de "crisis der jeugd" tot het verleden begon te behoren, werd algemeen de betekenis van De Cock erkend. Niet ten onrechte wordt juist het eerst genoemd onder de vaders van de Afscheiding. (. . .)

De geschriften

De geschriften van Hendrik de Cock worden 150 jaren na de Afscheiding opnieuw uitgegeven. Een voor de hand liggende reden is de belangstelling die we in dit gedenkjahr voor het werk en voor de gedachtenwereld van De Cock mogen verwachten. Een betere manier om de Afscheiding te herdenken kan men zich moeilijk voorstellen: de stukken zelf dienen het laatste woord te hebben. Helaas zijn de geschriften van De Cock zeer zeldzaam geworden. Slechts weinigen beschikken over een complete verzameling ervan. Ze blijken nog steeds zeer gezocht te zijn.

De Cock's geschriften waren het vooral, die in de begintijd van hand tot hand gingen. Zij laten ons een zuiver beeld zien van wat deze leider van de Afscheiding bewoog. En dat niet alleen. De Cock zou nimmer de invloed hebben kunnen oefenen op brede massa's van het volk, wanneer hij niet méér was geweest dan alleen maar de leider. Hij was ook de tolk van velen. Hij bracht op zijn eigen wijze, gespeend aan alle vormen van retoriek, tot uitdrukking wat velen beleefden of zochten te beleven. Hij verwoordde de gevoelens en de gedachten van een deel van het volk, dat wilde blijven bij de waarheid, die eenmaal haar vertolking had gevonden in de gereformeerde belijdenisgeschriften, waaronder vooral dat van Dordrecht. Dit verklaart de weerklink niet alleen, maar vooral de instemming, die zijn stem versterkte, en zijn gedachten verder droeg. Dit verklaart ook de felle bestrijding en veroordeling die zijn geschriften opriepen bij talloos velen.

Al met al bezitten we in deze geschriften een unieke bron voor onze kennis van het verleden, dat doorwerkt tot op de dag van vandaag. Een verleden dat niet uitsluitend het eigendom is van kerkgemeenschappen in Nederland, maar ook van hen in het buitenland die zich aan dezelfde bronnen verbonden weten.

Deze geschriften zijn van belang voor de studie van de kerkgeschiedenis. Men kan de geschiedenis kritisch onderzoeken met behulp van dit materiaal. En omgekeerd dienen we ons kritische vragen te laten stellen vanuit dit eigen verleden, hoe ver en vreemd het ons ook moge zijn geworden. In die zin wacht het materiaal op verwerking in meer dan één betekenis. (. . .)

Opzet

In deze uitgave van de geschriften van De Cock hebben we de chronologische volgorde aangehouden, naar datum van verschijning. De met behulp of aanbeveling van De Cock uitgegeven werkjes kregen een plaats tussen de geschriften van zijn eigen hand.

Elk geschrift is van een beknopte historische inleiding voorzien. Deze inleiding, met de eventueel erbij behorende noten, beoogt vooral het geschrift te plaatsen in de context van De Cock's leven en ontwikkeling. Na de inleiding volgt het betreffende geschrift. De aantekeningen, betrekking hebbend op het geschrift zijn, met cijfers aangegeven, achter de tekst geplaatst. (. . .)

Op de titelpagina van elk geschrift staat vermeld wie de inleiding en de aantekeningen heeft verzorgd. Iedere auteur is verantwoordelijk voor zijn eigen aandeel. (. . .)

Tot zover de aanhalingen uit de Verantwoording. Deze geven ons een goed inzicht in het belang van deze uitgave.

B.

Voor de jeugd

Het Zonnekind 96

Beste jongelui!

"Desgelijks als hem het volk zag, loofden zij hunnen god, want zij zeiden: Onze god heeft in onze hand gegeven onze vijand, en die ons land verwoestte, en die onzer verslagenen velen maakte."

Richt. 16 : 24.

Simson achter de tralies. Ja, dat hebben we gezien. Het is wel een trieste zaak. Hij was een stuk vermaak voor het volk. Dat stond vóór de tralies. Het stond Simson te bekijken. Zij hadden nu vermaak. Doch zij beseften niet dat hun lachen in treurigheid veranderd worden zou.

Dat mogen wij ook wel ter harte nemen. Er staat in de bijbel: Wee u, die nu lacht . . . Daar wordt natuurlijk een zondig lachen mee bedoeld. Daar is ook een heilig lachen. Dit wordt zelfs aan God toegeschreven. Je kunt dat lezen in Spr. 1 : 26. Het lijkt mij niet overbodig om jullie dat te laten lezen. Het is best de moeite waard. God kan het gebruiken om alle ijdele lachers tot andere gedachten te brengen, zo dat zij nog bij tijds gaan wenen voor het te laat is en men eeuwig zal moeten wenen. In Spr. 1 : 24-29 staat: "Dewijl Ik geroepen heb en gijlieden geweigerd hebt, Mijne hand uitgestrekt heb en er niemand was die opmerkte, en gij al Mijn raad verworpen en Mijn bestraffing niet gewild hebt, zo zal Ik ook in ulieder verderf lachen, Ik zal spotten wanneer uw vrees komt, wanneer uw vrees komt gelijk een verwoesting, en uw verderf aankomt als een wervelwind, wanneer u benauwdheid en angst overkomt. Dan zullen zij tot Mij roepen, maar Ik zal niet antwoorden, zij zullen Mij vroeg zoeken, maar zullen Mij niet vinden; daarom dat zij de wetenschap gehaat hebben en de vreeze des HEEREN niet hebben verkoren".

Deze woorden spreken voor zichzelf. Vele roepstemmen komen tot ons op allerlei wijze. En God laat niet met Zich spotten. Wie alle roepstemmen in de wind slaat en zich verhardt in het kwaad, gaat om eigen schuld verloren. God lacht dan in het verderf van de zodanigen. God heeft er een heilig vermaak in, als de deugd van Zijn rechtvaardigheid in de ondergang van de goddelozen tot zijn recht komt. Denk daar niet gering over en vraag maar veel om een hart dat tot Zijn vrees geneigd is. Dan komt er een tijd van wenen aan. Een wenen over de zonden. En die dat wenen mogen kennen, gaan een eeuwigheid van vreugde tegemoet. Want in de hemel zijn alle tranen van de ogen afgewist en eeuwige blijdschap zal er op het hoofd der gezaligden wezen.

Van die eeuwige vreugde mogen Gods kinderen op aarde wel eens een voorsmaak hebben als zij zien mogen op de goeder-tierenheden des Heeren, die elke morgen nieuw over hen zijn. Dan mogen zij zelfs wel eens zingen in God verblijd, aan Hem gewijd, van 's HEEREN wegen. Dat is al mijn lezers te gunnen, al moet wel worden gezegd, dat daar nu niet zo veel van wordt vernomen. Doch wij weten natuurlijk ook niet alles. Gods werk gaat door. Dat staat vast.

Het lachende publiek heeft er een vers van gemaakt. Je kunt het zelfs in de vertaling nog wel ontdekken. Het woordje "ons" en "onze" komt er steeds weer in terug. Het is allemaal gezongen tot eer van "onze god", die heeft "onze vijand", die "ons land verwoestte" en "onze verslagenen vele maakte" in "onze hand" gegeven.

Het woord god dat in vers 24 twee keer voorkomt, is natuurlijk niet die God Die de hemel en de aarde geschapen heeft, doch dat is de god van de Filistijnen, die Dagon heette. We hebben daar al eerder over geschreven.

Dit lied ter ere van de afgod was natuurlijk een bespotting van de ware God. Je kunt het als een wonder zien, dat al die spotters niet stikten in hun woorden - een wonder van Gods grote lankmoedigheid. De lankmoedigheid van God is een deugd in God, die gekend moet worden. Want de Heere laat Zich in die deugd vandaag nog gelden. Er

wordt in de wereld veel goddeloosheid bedreven. Het lijkt wel of alom de Satan op de troon zit. Waarom grijpt God niet in? Hij ziet het toch, Hij hoort het toch, Hij weet het toch? En toch gebeurt er niets.

Dat is al een heel oud probleem, waar de kerk alle eeuwen door al mee geworsteld heeft. En dat gebeurt ook vandaag. Ik denk met name aan de vervolgde christenen achter het ijzeren gordijn. Wat moeten die mensen niet ontberen en lijden? Hoeveel zijn er al niet omgekomen? En God houdt Zich maar als doof.

Zo lijkt het althans. Ik heb laatst geprekeet over Johannes de Doper, die zat ook in de gevangenis te zuchten. De twijfel omtrent Hem, waar hij zo rijk van getuigd had, had zijn hart bezet. Hij had het erg moeilijk. Hij was in zichzelf ook maar een riet dat van de wind ginds en weder bewogen werd. Hoe zal hij gebeden hebben: Och Heer, och werd mijn ziel door U gered? En daar kwam maar geen redding. De deur van de kerker bleef gesloten. Alleen het gevangenis-personeel vereerde hem met een bezoek. Een bezoek, wat nu niet bepaald een verkwikking voor hem genoemd kan worden.

En toch . . . "Toen hoorde God!" Hoe dan? Door een scherprechter te zenden. Die sloeg met een zwaard het hoofd van Johannes af. En daar stonden de engelen om zijn ziel te dragen in de schoot van Abraham. Hij ging door veel verdrukkingen in, in de vreugde zijns Heeren.

Zo zijn er in de loop der eeuwen al velen verlost en ingezameld. God heeft hen welgedaan. Voor het ongeloof zijn dit onbegrijpbare zaken. Doch wie ze gelovig mag verstaan, voor die zijn het rijke zaken.

Hij kan zich voorts over de lankmoedigheid Gods grotendeels verwonderen. De wereld blijft er door in leven, totdat God hun ongerechtigheid niet langer kan gedogen. Doch de kerk blijft er ook door in leven, en krijgt gelegenheid zich nog te bekeren. Wie dat gaat zien, zegt: O God, wat een wonder dat U zo lankmoedig bent, want anders had ik er al lang niet meer geweest. Waarom bent U over mij zo lankmoedig? Dat wordt dan een vraag die in de stilte wordt gesteld en waarop ook in de stilte een antwoord wordt gegeven. Dit antwoord luidt als volgt: Ik ben lankmoedig over u, omdat Ik geen lust in uw dood heb, maar daarin dat gij leven zult en uzelf zult bekeren tot God. Is dat geen wonder, dat God geen lust in uw dood heeft, daar jullie die zelf zoeken, door altijd maar weer kwaad te doen? Ik hoop dat deze verwondering mijn lezers niet vreemd zal zijn. Je bent er nooit te jong voor, om dit te kunnen beleven. Gelukkig ben je er ook niet te oud voor, al zal de duivel je dat wel zoeken wijs te maken.

Dat bekeken worden door de Filistijnen en dat aanhoren van dat zingen tot eer van hun god, moest door Simson allemaal verwerkt worden. En hoe heeft hij dat verwerkt? Dat is met een wisseling van gedachten gebeurd. Hij moest zelf gevoelen, die eens zo sterke man, hoe hij een smaad en spot was van de mensen, die naar hun baldadig wensen, hem beschimpen konden. Het moet hem ook diep getroffen hebben dat niet alleen hij zo zwaar beledigd werd, maar ook dat zijn God zulk een smaad werd aangedaan. En dat was dan uiteindelijk zijn schuld nog ook. Want indien hij met de hem door God gegeven gaven niet zo had gespeeld, zij zouden nu met hem niet zo kunnen spotten, en zij zouden dan ook met Zijn God nu niet zo kunnen spotten. Dat er met hem gespot werd had hij aan zichzelf te danken. Dat er met God zo gespot werd, had God aan Simson te danken. En dat is wel het meest smartelijke voor hem geweest. Gods Naam werd nu om zijnentwil gelasterd, terwijl die veeleer geëerd en geprezen zou moeten worden.

Dit te beleven heeft zijn aangezicht van de Filistijnen afgekeerd en naar God heengekeerd. Voor Zijn aangezicht moest hij het belijden: Allemaal mijn schuld. O God, hoe moet dat ooit nog terecht komen? Hoe moet dat tussen ons weer goed komen? Begrijpelijke zielevragen voor een ieder die iets van de verborgen omgang met God kent.

Het kon door Simson nooit worden opgelost. Hij kon het wel verderven, maar het goed maken was zijnerzijds een onmogelijke zaak. Doch wat bij Simson niet mogelijk was, dat is mogelijk bij God. Want al moest in zijn tijd de Heere Jezus nog geboren worden, beloofd was Hij al wel. En naar Gods beloften is Hij ook gekomen, om te ondergaan, wat Simson

eeuwig zou moeten ondergaan. Hij is in het openbaar ten toon gesteld. De gehele wereld ging aan Hem voorbij. Men heeft met Hem gespot en Hem smaadheid aangedaan, veel meer dan Simson ooit kon worden aangedaan. Simson had dit verdiend. Maar Die meer is dan Simson, de Heere Jezus Christus heeft dit niet verdiend. Doch Hij wilde het ondergaan, opdat Simson voor God vrij zou kunnen uitgaan.

Dat is het wonderlijke van het plaatsbekledende werk van de Heere Jezus. God heeft Simson aangezien in Zijn Zoon, en daarom heeft God geen zonde in Zijn Simson gezien. Dat is nu het wonder van de vrije genade. Daar Simson daarin deelde, ondanks als zijn afmakingen, werd hij door deze smadelijke bejegening van de vijanden hem aangedaan, nog een type van de Heere Jezus Christus. Zo dat je in dit Zonnekind de Zonneman kunt zien schijnen. Een kind is nog geen man. Maar waar het kind gezien wordt, daar komt toch ook de man in 't zicht, voor een ieder die ogen gekregen heeft om te zien. En daar komt het nu op aan, of jullie zulke ogen mogen hebben. Je ziet dan langs Simson heen op Hem, Die alles volbracht heeft. En daarom kan jij ook zalig worden. Jullie allemaal! Jullie aller vriend,

Ds. H.C. v.d. Ent.

Boekbespreking

Boeken van Boekencentrum

Scheveningseweg 72, 2517 KX 's-Gravenhage

1. **Kerkgeschiedenis** door Drs. K. Exalto.

Het is een hele opgave om in een kort bestek de hoofdzaken van de kerkgeschiedenis te vermelden in een boek van 184 blz. We menen te mogen zeggen, dat Drs. Exalto in deze opgave is geslaagd.

Hij zegt zelf in een Woord vooraf: Dit boek over de kerkgeschiedenis is uit de praktijk geboren. Jarenlang werd het vak 'kerkgeschiedenis' door mij gegeven op een catechetencursus en daarna op cursussen Theologische vorming van gemeenteleden uitgaande van de Hervormde Raad voor de catechese en de Hervormde Centrale voor Vormingswerk. Zo langzamerhand ontstond de behoefte aan een boek dat geheel daarbij zou aansluiten. Een dergelijk boek over de kerkgeschiedenis moet allereerst een leerboek zijn, maar tegelijk toch ook min of meer een leesboek. Wij hebben beide idealen voor ogen gehad, maar we zijn er ons van bewust, dat zij niet beide tegelijk geheel verwezenlijkt kunnen worden.

Aan het einde van het boek vinden we een register van namen.

De schrijver begint met de kerk in de oudheid. Deze eindigt met Augustinus. Daarna gaat het boek over de kerk in de tijd van de Middeleeuwen, van het pausdom tot de moderne devotie. Dan komt aan de beurt de kerk in de 16e, 17e en 18e eeuw, van Luther tot de Verlichting. En tenslotte de kerk in de 19e en 20e eeuw, van het Rooms Katholicisme tot het laatste hoofdstuk over Nederland.

Drs. Exalto geeft ons in zijn leer/leesboek veel, ook in die zin, dat hij opwekt om nader van de kerkgeschiedenis kennis te nemen.

Hij schrijft aan het slot:

De geschiedenis der kerk is een zeer bewogen geschiedenis. Het menselijke en gebrekkige daarin is niet weinig. Als de kerk niet geleid werd door Gods Geest, dwars door alle dwalingen heen, zou hij allang van de aardbodem verdwenen zijn. Zij is en blijft een strijdende kerk op aarde. Maar zij heeft de belofte dat de hel haar niet overwinnen zal. Het ergste is dat niet alles wat de naam kerk draagt ook waarlijk kerk is. De ware kerk zijn de ware Christgelovigen die Christus Zelf vergadert uit alle talen, volken en natien, en voor wie Hij gebeden heeft: 'Vader, Ik wil dat waar Ik ben, ook die bij Mij zijn, die Gij Mij gegeven hebt; opdat zij Mijn heerlijkheid mogen aanschouwen, die Gij Mij gegeven hebt'. (Joh. 17 : 24).

Het boek kost f 25,90.

Een wandel met God 19

Levensbeschrijving
van
Ds. J.J.A. Ploos van
Amstel

VIII. Reitsums losmaking (V)

De "Christelijke Meester", de heer Dijkstra, een innige vriend van zijn leraar, opende nu

de rij der toespraken, waarbij Ds. Langhout de wens uitsprak, dat de gemeente van Reitsum werd tot een eersteling van velen en Ds. Diemer van Dokkum er aan gedacht, hoe voor bijna 50 jaar zijn ouders, nagezet door de militairen met moeite hun kind in een boerenschuur hadden gedoopt gekregen. In de Naam des Konings had militair geweld de doop willen verhinderen, maar Ds. de Cock had verklaard toch te zullen dopen in de naam van de Koning der koningen. Zo was ds. Diemer gedoopt geworden. Was het wonder, dat er uit hem een strijder was gegroeid? Zijns inziens was Reitsum tot op 8 februari 1886 vacant geweest. Maar nu, ziet Kootwijk, Voorthuizen en vele Hervormde gemeenten begonnen vervuld te worden! Ook Ds. Douma van Drachten, Ds. Kasteel van Kollum en de Agent Dijkstra der Nederlandse Zendings Vereniging voerden het woord en meester Visser van Buitenpost gedacht aan zijn leerschool te Reitsum en toen - stond de openbare dorpsmeester van Genum op en zeide de tolk te wezen der ganse gemeente, waar hij de jubilaris geluk wenste met deze dag; hij roemde de rechtschapenheid, de ijver en de liefde van de algemeen geachte leraar, gedacht als een oude huisvriend aan het doorleefde huiselijk leed en genoten huiselijk geluk, roemde 's leraars tweede echtgenote "een liefhebbende, zorgdragende moeder, die algemeen bemind is" en drukte de hoop uit, dat Ds. Ploos nog lang in Reitsum mocht werkzaam zijn om het zuiver evangelie te verkondigen! Nu braken ook in Hollandse dichtmaat en Fries proza de gemeentenaren los, vader Ploos sprak niet het minst, totdat toen het al later was geworden dan men dacht - het heerlijk feest met dank aan God, waarbij Ds. Eringa van Birdaard mocht voorgaan, werd gesloten. Onder de talrijke geschenken was een karakteristiek: een elegant gebonden pracht-exemplaar van het - Groot Martelaarsboek, aangeboden door enige predikanten.

Nu - martelingen zijn er voor de Gereformeerden van Reitsum niet gekomen. Wel hebben de gemeenten Reitsum, Genum en Lichtaard moeten leren "de beroving van haar goederen met blijdschap aan te zien." Op 30 juni 1886 werden de eerste exploïten betekend. Alle goederen werden opgeëist. Tevens werd meegedeeld, dat op 11 juli Ds. Cannegieter van Blija te Reitsum, op 18 juli Ds. Nicolaï van Hogebeintum te Genum en op 25 juli Ds. Stegenga van Ferwerd te Lichtaard zou optreden. 11 juli kwam. Deurwaarder, brigadier en politie begaven zich uit Dokkum naar Reitsum. Opgewonden Dokkumers snellen vooruit om tijding te brengen, dat er brigadiers "op komende weg" zijn. Een Reitsumer broeder verstaat van grenadiers en Ds. Ploos krijgt bericht, dat de "grenadiers en jagers" in aantocht zijn! Om 9 uur was de kerk stampvol. Ds. Ploos stond op de kansel. De consulente en zijn eigenaardig gevolg dringt door tot de deur van het "vierkant", doch een paar arbeiders houden deze gesloten. Nu deinzen de rustverstoorders en Sabbatschenders af en Ds. Ploos vindt aanleiding om met ernst te wijzen op het zondige van een kerkmacht, die dergelijke middelen behoeft om zich staande te houden. Ds. Cannegieter ging in de loop der week zitten aan de voeten van Gamaliel en preekte de volgende zondag in Blija over Hand. V : 38. Ds. Nicolaï kon de volgende zondag heel niet binnen komen en de derde zondag waren wel deurwaarder en gevolg aanwezig, maar Ds. Stegenga bleef absent. Toch werd op die dag kerkvoogden van Lichtaard een exploit betekend, dat zij geweigerd hebben Ds. Stegenga te laten preken.

Processen zijn er echter niet gevoerd. Het archief werd gewillig overgegeven aan 't Classicaal Bestuur. Ook de diaconalia. Op 19 augustus 1895 werden bij gezegelde overeenkomst overgedragen kerkvoogdijgoederen en pastoralia. Uit de opbrengst deze laatste werd aan de ring Holwerd voor bewezen dienst uitgekeerd f 7.000,-. 't Beheer der kerkvoogden tot 1 juli 1895 werd goedgekeurd. Kerk en pastorie te Reitsum werden aan de Vereniging de Kerkelijke Kas te Reitsum verhuurd voor f 245,- per jaar tot 1 november 1896. Tot in 1899 zal aan bijzondere school te Reitsum een jaarlijkse toelage van f 200,- blijven uitgekeerd. Uit de betrekkelijke mildheid van deze bepalingen, vergeleken bij de zeer zware kosten, waarop elders de Gereformeerden gejaagd zijn, schijnt mede zekere hoogachting en waardering te spreken voor de predikant van Reitsum.

U HAD UW COLLEGA

(of buurman, of familielid) beter kunnen weerleggen, toen die de Groot Nieuws Bijbel aanpreeft, wanneer u eerder donateur van de Gereformeerde Bijbelstichting was geworden. Dan had u namelijk het blad Standvastig in huis gekregen, waarin de bezwaren tegen de Groot Nieuws Bijbel zeer duidelijk en gefundeerd naar voren zijn gebracht.

Meldt u alsnog aan.

Als donateur steunt u het werk van de GBS en u krijgt viermaal per jaar Standvastig in huis: 100 pagina's informatie per jaar over alles wat met het vertalen en verspreiden van de Schrift in Nederland en daarbuiten te maken heeft. Bovendien ontvangt u in december de bekende GBS-kalender.

U hoeft geen postzegel te plakken als u zo adresseert:

GBS

GEREFORMEERDE BIJBELSTICHTING
ANTWOORDNR. 18 3300 WB DORDRECHT

**WESTKAPELLE
TE HUUR**

Vakantiehuis en luxe

stacaravan op zeer mooi en rustig plekje op boerderij bij het strand.

Tel.: 01187 - 1441

LANDELIJKE CONFERENTIE VOOR AMBTSDRAGERS

De voorjaarsconferentie voor ambtsdragers zal bij leven en welzijn worden gehouden op:

ZATERDAG 27 APRIL 1985 IN DE ICHTHUSKERK TE AMERSFOORT

Thema:

WAT IS DE RECHTE PREDIKING ANNO 1985?

Al weer een ambtsdragersconferentie die over de prediking gaat, zult U misschien zeggen. Zij vormde in de voorbije jaren meerdere malen het thema van deze conferenties; eerst over de verschuivingen in en later over het toezicht op de prediking. Is dit onderwerp eigenlijk al niet helemaal stukgepraat en kunnen we er binnen de kerken tegen elkaar nog méér over zeggen dan al gezegd is?

Over de prediking zal men in de kerken nooit uitgesproken raken en zeker niet in de onze. De vraag welke prediking recht doet aan de volle inhoud van het Evangelie houdt de geesten voortdurend bezig en doet, als het op het antwoord aankomt, de wegen onder broeders en zusters uiteengaan. De actualiteit van deze vraag werd onlangs nog eens benadrukt door de verschijning van de brochure "bezinging op de prediking". Hoewel niet direct op dit onderwerp gericht kan toch wel worden gezegd dat het eveneens recentelijk verschenen boek "De Geest schrijft wegen in de tijd" ook uitstraling heeft naar de prediking toe.

In de situatie waarin wij ons als kerken bevinden, besloot het comité het onderwerp prediking nogmaals aan de orde te stellen. Niet om over te doen wat al gedaan is, maar om als broeders van eenzelfde huis, staande op hetzelfde fundament van Schrift en belijdenis, wortelend in dezelfde traditie, nog eens diepgaand met elkaar na te denken over de vraag waar de prediking anno 1985 begint en waar zij ophoudt rechte prediking te zijn.

Twee predikanten zullen op die vraag elk hun eigen visie geven, te weten:

DS. P. DEN BUTTER TE MIDDELHARNIS

en
DRS. G.C. DEN HERTOEG TE LEIDEN

Daarbij zal de vraag onder ogen worden gezien hoe de kernbegrippen van het geloof, zoals in de Schrift vervat en in de belijdenis der kerk toelichtend zijn verwoord, ook anno 1985 in de prediking nog tot gelding moeten en kunnen komen.

Om teleurstelling bij voorbaat uit te sluiten: het comité beoogt met deze conferentie geen kerkelijke competitie, waarbij er van twee in de discussiering aan het eind nog slechts één zal zijn overgebleven. Het comité wil deze conferentie slechts platform laten zijn voor een broederlijke bezinning op de prediking, waarbij de dingen die scheiden niet verhelden en de dingen die (altijd nog) samenbinden niet verzweven mogen worden en waarbij nagedacht en gesproken wordt in de overtuiging dat de Heilige Geest in elke tijd wegen wijst waarlangs wij samen met alle heiligen de diepe en volle rijkdom van Gods Woord kunnen leren verstaan en beleven.

De kerkeraden ontvangen t.z.t. op de gebruikelijke wijze een speciale uitnodiging voor deze conferentie.

HET COMITÉ.

SNEL AFVALLEN?

Dat is ongezond. Verstandiger is het op de veilige natuurlijke methode met onze plantaardige vermageringstabletjes. Bovendien het natuurlijke middel om verstopping te voorkomen! Kuur voor een maand f 20,-.

DROGISTERIJ SIKKING

Barvoetestraat 5,
2011 WL Haarlem
Tel. 023 - 312882/
324606.
Postgiro 190609.

Een bruikbaar idee voor een familie-bijeenkomst of herdenkingsdag: met z'n allen een rit over de prachtige Veluwe en een door vakmensen verzorgd diner of koffietafel in 'IRENE': gezellig, stijlvol, betaalbaar en ... in eigen kring!

HOTEL - REST.

'IRENE'

Fam. Bostelaar
ELSPEET

tel. 05779 - 1236

1958 - 25 Jaar - 1983

Woninginrichting en stoffering

Meubelen en
vloerbedekking
Gordijnen -
zonwering enz.

Vrijblijvend komen wij bij U aan huis met onze stalen collecties.

Bel ons eens voor een afspraak.

Beleefd aanbevelend
B. Elderkamp
Frankenoord 17
Rotterdam
Tel. 010 - 823487

U wilt in een principiële, huiselijke sfeer UITRUSTEN, aansterken, op verhaal komen of zo maar enige gezelligheid vinden? Bel dan eens in Driebergen 03438 - 12466. Geen TV of radio, wel prima verzorging, ook dieet. Op doktersadvies evt. met rijksbijdrage tot 90%. "Repos Ailleurs".

Een verantwoord adres voor al uw

HUISHOUDELIJKE APPARATEN

- de BESTE merken voor een lage prijs. (SIEMENS, ESTA, GRAM, LIEBHERR, MIELE, VELO)
- service en bezorging door heel Nederland.

VINK-WITGOED-WESTBROEK

Dr. Wellferweg 17 - Westbroek - Tel. 03469 - 1459, b.g.g. 1209

NOG LEVERBAAR:

OVERDENKINGEN RONDOM EEN WEGGELOPEN SLAAF,

naar de brief van Paulus aan Filémon, door: DS. H.C. VAN DER ENT.

Wederom een nieuw boek van Ds. H.C. van der Ent waarin hij in een 60-tal hoofdstukken naar aanleiding van de brief van Paulus aan Filémon vele actuele hedendaagse onderwerpen van een bijbelse visie komt te belichten. Zoals de schrijver eigen is weet hij op een pakkende en boeiende wijze jong en oud te onderwijzen vanuit de Heilige Schrift, welke toch het enige en ware kompas van het leven is.

EEN GREEP UIT DE HOOFDSTUKKEN:

Brieven schrijven, Paulus de schrijver, De gevangene, De gevangene van Christus, Timotheus de broeder, Filémon de mede-arbeider, Mogen onbekeerden ook bidden?, Je naam en geweten, Gemeenschap, Liefde betoon, Wijsheid, Geen generatie-konflikt, Verplichtingen, Wantrouwen, Vertrouwen, Gehoorzamen, Huiswerk, Hopen, Geschenken, etc., etc.

DEZE UITGAVE LEENT ZICH OOK BIJZONDER ALS GESCHENK!

Gebonden in een pracht band, groot formaat,

39.95

Nog leverbaar: 'EEN KLEINE MAN VAN GROTE KRACHT' f 44,95

'Alles uit genade'-gedachtenispreek, 25-jarig ambtsjubileum f 2,95

BESTELBON

Ondergetekende wenst te ontvangen:

..... ex. Ds. H.C. van der Ent, Overdenkingen rondom een weggelopen slaaf, f 39,95.

..... ex. Ds. H.C. van der Ent: Kleine man van grote kracht f 44,95. Laatste exemplaren.

..... ex. Ds. H.C. van der Ent: Alles uit genade, f 2,95

Naam:

Adres:

Postcode: Plaats:

Deze bon kunt u inzenden bij uw boekhandel of bij Uitgeverij/Boekhandel Kool B.V., Postbus 177, 3900 AD Veenendaal, telefoon 08385-13978.

Dit is maar slechts een greep uit onze voorraad. Gaarne leveren wij u al uw goede en verantwoorde boeken, uit voorraad, of direkt na verschijning, tegen de geldende prijzen. Ook alle elders aangekondigde boeken leveren wij u tegen de geldende (afgeprijsde-voordeel) prijs.

HONDERDEN BOEKEN ZIJN SCHERP AFGEPRIJSD Boeken met 20-30-40 en 50 tot 60% KORTING!

Ons antiquariaat wordt steeds nog uitgebreid. Vele zeldzame werken treft u er aan tegen betaalbare prijzen, terwijl er ook honderden scherp afgeprijsde boeken bij staan.

Een bezoek aan onze zaak is zeker de moeite waard!

Dagelijks geopend van 9 uur tot 18 uur. Vrijdagsavonds koopavond tot 21 uur. Zaterdagsmiddags na 17 uur gesloten. Andere avonden na afspraak (telefonisch) van 's morgens tot 's avonds laat.

BOEKEN BESTELLEN:

BOEKHANDEL KOOL BEZOEKEN, SCHRIJVEN OF BELLEN (en uw boeken komen aangesneld)

Uitgeverij-boekhandel-antiquariaat

KOOL B.V. VEENENDAAL

Stationssingel 50, Postbus 177
Postcode 3900 AD Veenendaal
Telefoon 08385 - 13978
Giro 280.572
Rabob. Vnd. rek. 36.51.10.191
Leverbaar via boekhandel

Zetfouten en prijswijzigingen voorbehouden

